

## მიხეილ მახარაძე

### გრიგოლ ნაზიანზელის მსოფლმხედველობა და არეოკაგიტული მოძღვრება

კაპადოკიის ეკლესიის „სამი დიდი მნათობის“ სახელით ცნობილი ღვთისმეტყველების: ბასილი დიდის (330-379), გრიგოლ ნაზიანზელისა (329-390) და გრიგოლ ნოსელის (331-394) საღვთისმეტყველო და ფილოსოფიურ მემკვიდრეობას დიდი როლი აქვს შესრულებული ქართველი ხალხის სულიერ ცხოვრებაში.

გრიგოლ ნაზიანზელის შემოქმედება სხვადასხვა კუთხით არის განხილული ქართულ მეცნიერებაში [1, გვ. 15-21, 4, გვ. 196-205, 2, გვ. 124-126].

გრიგოლ ნაზიანზელი საქართველოში დიდი პოპულარობით სარგებლობდა, რაზედაც მეტყველებს ერთი ასეთი ფაქტი – დავით აღმაშენებელი ერთ-ერთი ლაშქრობის წინ ისე გართულა გრიგოლ ნაზიანზელის ნაშრომის კითხვით, რომ თავისი ჯარი კინაღამ განსაცდელში ჩაუგდია [2, გვ. 271-272].

გრიგოლ ნაზიანზელის თხზულებები ძველი დროიდან ითარგმნებოდა ქართულად. მთარგმნელები კი იყვნენ: გრიგოლ ოშკელი, დავით ტბელი, ეფთვიმე მთაწმიდელი. შემდეგი ეტაპი ეფრემ მცირეს სახელს უკავშირდება, მას როგორც კ. კეკელიძე აღნიშნავს, გრიგოლ ნაზიანზელის 29 ისეთი ნაშრომი უთარგმნია, რომელიც მანამდე საერთოდ არ ყოფილა თარგმნილი [2, გვ. 254]. ეფრემ მცირეს ასევე უთარგმნია ადრე ქართულად თარგმნილი შრომები, მათ შორის, ეფთვიმე მთაწმიდლის. ამის ერთ-ერთი მიზეზი იყო ეფრემის მცდელობა, რომ გრიგოლ ნაზიანზელის შრომები უშუალოდ ბერძნული დედნიდან გადმოღებულყო [იქვე].

გრიგოლ ნაზიანზელის შემოქმედების შესახებ სიმონ ყაუხჩიშვილი აღნიშნავს, რომ „...აქ მოცემულია შედუღება ანტიკურობისა და ქრისტიანობისა“ [5, გვ.93]. ამავე ავტორის შენიშვნით გრიგოლ ნაზიანზელის სახით ჩვენ საქმე გვაქვს კლასიკური განათლების მქონე პიროვნებასთან, რომელიც „კლასიკურ ნორმებს ქრისტიანულ სამოსელში ჰხვევს“. ჩვენთვის სწორედ ეს მომენტი საყურადღებო, რამდენადაც მასში, ამ „შედუღებასა“ თუ კლასიკური ნორმების „ქრისტიანულ საბურველში“ გახვევაში იქნებ ფილოსოფიური აზრები აღმოვაჩინოთ.

აღსანიშნავია, რომ გრიგოლ ნაზიანზელის აზრები გადმოცემულია მის სიტყვებსა და ლექსებში. მისი ლექსები ორ ჯგუფად იყოფა: თეოლოგიურად და ისტორიულად [5, გვ. 95]. ფილოსოფიური თვალსაზრისით, საინტერესოა მისი თეოლოგიური ლექსები, რომელიც ეთიკური შინააარსის შემცველია და მათში განხილულია მორალის საკითხები [იქვე].

ს. ყაუხჩიშვილი შენიშვნით, გრიგოლ ნაზიანზელის სამეზბე მოძღვრებაში ნეოპლატონიზმის გავლენაზე აღნიშნავდა ი. დრეზეკე [იქვე].

გრიგოლ ნაზიანზელის მსოფლმხედველობა ნეოპლატონიზმის გავლენას განიცდის. კაპადოკიელი მამების შემოქმედებისადმი მიძღვნილ სპეციალურ ნაშრომში გ. ფლოროვსკი განიხილავს ზოგიერთ საკითხში ნეოპლატონიზმთან გრიგოლ ნაზიანზელის მსოფლმხედველობის დამოკიდებულებას. ავტორის აზრით, გრიგოლ ნაზიანზელი სამეზბე მსჯელობისას მიმართავს ნეოპლატონური ფილოსოფიის ხერხებს [12]. გრიგოლ ნაზიანზელისთვის სამება არის ღვთაებრივი ერთიანობის

წრებრუნვა და აქ იგი იმეორებს პლოტინეს აზრს, კერძოდ: „ღმერთი ერთიანობიდან გადმოვიდა (გადმოიღვარა) სიჭარბის გამო და გაორდა, რადგანაც ის მატერიალური და ფორმაზე მალა დგას და იქცა სამებად სრულყოფილების გამო, რათა არ ყოფილიყო ღარიბი და არ ყოფილიყო უსასრულო გადმოღვრა; პირველ შემთხვევაში იქნებოდა არაფრის მთქმელი, ხოლო მეორეში უწესრიგობა“ [იქვე].

გ. ფლოროვსკის აზრით, ეს პირდაპირ პლოტინეს თვალსაზრისის გამეორებაა, თუმცა გრიგოლ ნაზიანზელი იქვე აკეთებს შენიშვნას, რომლის თანახმად ვერ ვიტყვით, რომ ეს არის სიკეთის გადმოღვრა, როგორც ეს მიიჩნია ერთმა მოფილოსოფოსო ელინმა (ე.ი. პლოტინემ), როცა მსჯელობდა პირველ და მეორე საწყისზე, პირდაპირ ასეთი შედარება გააკეთა: „როგორც თასის ნაპირიდან გადმოიღვრება“ (პლოტინე. V ენეადა. მე-2 წიგნი, § 1) [12].

შუა საუკუნეების ფილოსოფიის ისტორიის ცნობილი მკვლევარი ეტიენ ჟილსონი აღნიშნავს, რომ გრიგოლ ნაზიანზელი თეოლოგიის პოზიციიდან აკრიტიკებს ფილოსოფიას. მაგრამ ეს სულაც არ ნიშნავს რომ იგი უარს ამბობს ფილოსოფოსობაზე. პირიქით, ის ითხოვს, რომ იკამათონ სამყაროზე, მატერიაზე, არსებულებებზე, სიკეთეზე, ბოროტებაზე და ა.შ. [8, გვ. 48]. მაგრამ ყველაფერი ეს, ამის განსჯა გრიგოლ ნაზიანზელის თანახმად, უნდა გაკეთდეს ზომიერად საღვთო წერილის მიხედვით.

ფილოსოფიის თვალსაზრისით ყურადღებას იმსახურებს გრიგოლ ნაზიანზელის მოძღვრება ღმერთზე, რომელიც მოიცავს ღმერთის დახასიათებას, მისდამი ადამიანის მისწრაფებას, ღმერთისა და მზის ანალოგიას, სამების საკითხს. ნაზიანზელის სიტყვებში განხილულია აგრეთვე, ეთიკური პრობლემატიკა. ეს საკითხები ძირითადად გადმოცემულია სიტყვებში – ღვთისმეტყველების შესახებ კერძოდ, 27-ე და 28-ე და აგრეთვე მე-20 და 25-ე სიტყვებში.

## 1. მოძღვრება ღმერთზე

გრიგოლ ნაზიანზელის მოძღვრება ღმერთზე ძირითადად იმეორებს ეპოქის საყოველთაო რელიგიურ-ფილოსოფიურ აზრს ღმერთის არსის შესახებ. ამ საკითხზე ნაზიანზელის შეხედულებები თითქმის ყველა სიტყვაში, ქადაგებაში გვხვდება, მაგრამ ფილოსოფიის თვალსაზრისით, განსაკუთრებით, საინტერესოა მისი შეხედულებები, რომლებიც ძირითადად გადმოცემულია 28-ე სიტყვაში, სადაც იგი აღნიშნავს, რომ ღმერთში სიტყვა და საქმე ერთი და იგივეა [7, 28-ე სიტყვა].

ამასთან, გრიგოლ ნაზიანზელის აზრით, ღმერთზე ბრძენსიტყვაობის უფლება ყველას როდის აქვს. ამის უფლება აქვთ ადამიანებს, რომლებმაც მთელი ცხოვრება ჭვრეტაში გაატარეს და, პირველ რიგში, განიწმინდეს საკუთარი სული და სხეული. უწმინდურთათვის კი, განწმენდილებთან შეხება არც თუ ისე უსაფრთხოა, როგორც სუსტმხედველთათვის მზის სხივი [იქვე, 27-ე სიტყვა].

ევნომი აღიარებდა ღმერთის სრულ მიღწევას ადამიანური გონებით. მის წინააღმდეგ მიმართულ 27-ე სიტყვაში, გრიგოლ ნაზიანზელი მოითხოვს ზომიერების დაცვას ღმერთზე საუბრისას. იგი კატეგორიულად კრძალავს ღმერთის ხსენებას იმ შემთხვევაშიც კი, რა გინდ რა ღვთისმოსავობით არ უნდა კეთდებოდეს ეს. აკრძალვები ეხება აგრეთვე, იმ შემთხვევებს, როცა ეს უდროოდ არის შესრულებული და არც ზომიერებაა დაცული.

ზომიერებაზე თავისი აზრის განსამტკიცებლად, გრიგოლ ნაზიანზელი საინტერესო პარალელებს მიმართავს. მისი აზრით, ზომიერების დაცვის გარეშე, ყველა-

ფერი კარგავს აზრს, „მშვენიერიც კი არ არ არის მშვენიერი, თუკი ის ურიგოდ არის ნაწარმოები, როგორც, მაგალითად, სრულიად შეუსაბამოა ყვავილები ზამთარში, მამაკაცის ტანსაცმელი ქალზე და ქალისა მამაკაცზე, ტირილის დროს რაღაც თანმიმდევრობის დაცვა და ნადიმის დროს ცრემლები“ [იქვე].

28-ე სიტყვაში გრიგოლ ნაზიანზელი მიმართავს მსმენელს, რომ ის მიისწრაფოდა ღმერთის მისაწვდომად. ამ მიზნით იგი ჩამოშორდა საგნებსა და საგნობრიობას, რამდენადაც შეეძლო ჩაიძირა თავის თავში, როცა აღიოდა მთაზე, როცა მზერა მიაპყრა, თითქმის დაინახა ღმერთი. ის, რაც ღმერთის უკანაა და რაც ღმერთის შემდეგაა – ესენი ღმერთის შემეცნების საშუალებას გვაძლევენ, ისე როგორც მზის ასახვა წყალში წარმოდგენას გვიქმნის მზეზე. მაგრამ ეს არის მზის ხილვა სუსტი მზერით, რადგანაც მზის მცხუნვარე სინათლეს პირდაპირ რომ შევხედოთ მხედველობას გაგვიფუჭებს [იქვე, 28-ე სიტყვა]. ასევეა ღმერთის მზერის შემთხვევაშიც. ესე იგი, გრიგოლ ნაზიანზელის აზრით, ღმერთზე წარმოდგენას ვიქმნით იმის მეშვეობით, რაც მის უკან და მის შემდეგაა. ნაზიანზელის ამ სიტყვებში იგულისხმება ღმერთის მიერ შექმნილი არსებები.

ღმერთის გონებით წვდომა, გაგება ძნელია, ხოლო მისი გამოთქმა შეუძლებელი – ასე ბრძენსიტყვაობდა ერთი ელინი ღვთისმეტყველი (პლატონი), შენიშნავს გრიგოლ ნაზიანზელი. იგი პლატონის ამ აზრს არც უარყოფს და არც ღებულობს. სამაგიეროდ, პლატონის ამ თვალსაზრისის ასეთ ინტერპრეტაციას იძლევა: ღმერთის გამოთქმა შეუძლებელია, ხოლო მისი გონებით ცოდნა, გაგება უფრო მეტად შეუძლებელი [იქვე].

გრიგოლ ნაზიანზელის აზრით, ადამიანს არ შეუძლია ღმერთის სრულად შემეცნება, რაშიც მას ხელს უშლის სხეული, ხორცი [იქვე]. აქ ერთ მხრივ შეიძლება პარალელის გავლება პლოტინესთან, ხოლო მეორე მხრივ ფსევდო-დიონისესთან. თუმცა როგორც პლოტინეს ფილოსოფიაში, ისე არეოპაგიტულ მოძღვრებაში ეს აზრი უფრო გამოკვეთილი და ლოგიკურად დასაბუთებულია.

შემდეგ გრიგოლ ნაზიანზელი იწყებს ღმერთის დახასიათებას. ღმერთი არის ყველაფრის შემოქმედებითი და შინაარსობრივი მიზეზი [იქვე]. აქვე, ნაზიანზელი ერთგვარი ირონიით საუბრობს იმათ შესახებ, ვინც ფიქრობს, რომ გაიგო ღმერთი, აქვს მასზე ცოდნა.

გრიგოლ ნაზიანზელის განსჯის საგანი ხდება საკითხი – ღმერთს სხეული აქვს თუ არა. ღმერთი არის უსასრულო, რომელსაც არა აქვს საზღვარი, შემოწერილობა, მას ვერ ვხედავთ და ა.შ. განა ასეთ რამეს შეიძლება გააჩნდეს სხეული? მაშასადამე, ღმერთს არა აქვს სხეული.

ღმერთზე გრიგოლ ნაზიანზელის მსჯელობა ახლოს დგას ნეოპლატონიკოსების, კერძოდ, პლოტინეს თვალსაზრისთან. ნაზიანზელი ღმერთის წარმოდგენას, როგორც სხეულის მქონეს, უხეშ ცნებად მიიჩნევს. ღმერთი რომ სხეულის შემცველი იყოს, მაშინ ის იქნება სიმრავლე. იმ შემთხვევაში, თუკი ის სიმრავლეა, მაშინ ის ელემენტების შემცველი იქნებოდა. ამასთან, სიმრავლე ბრძოლის დასაწყისია, ხოლო ბრძოლა – დაყოფის საფუძველი, დაყოფა – დაშლის, ხოლო დაშლა არაა დამახასიათებელი ღმერთისთვის [იქვე]. ასე რომ, ღმერთში არ არის დაყოფა, სხვა შემთხვევაში გვექნებოდა დაშლა, რაც ღმერთის ბუნებისთვის შეუთავსებელია.

აქ შეიძლება გარკვეული პარალელის გავლება გრიგოლ ნაზიანზელის მსოფლმხედველობასა და არეოპაგიტულ მოძღვრებას შორის. ფსევდო-დიონისეს მიხედვით, თუკი ღმერთი არ არის ერთი, მაშინ იგი სიმრავლის შემცველი და თა-

ვისთავის დამშლელი იქნება [3, გვ. 29]. როგორც ვხედავთ, ნაზიანზელთანაც და ფსევდო-დიონისესთანაც ღმერთი შეუძლებელია იყოს სიმრავლე.

გ. მაიოროვის აზრით, გრიგოლ ნაზიანზელის თეოლოგიაში, როგორც ტერმინოლოგიურად, ისე არსებითად სიახლოვეა ნეოპლატონიკოსებთან. ეს განსაკუთრებით კარგად ჩანს ღმერთზე, როგორც ერთზე მოძღვრებაში.

ამასთან, აღნიშნავს გ. მაიოროვი, ნეოპლატონიზმთან ამ სიახლოვის მიუხედავად, ამ მოძღვრებებს შორის არსებითი განსხვავებაა. მაგალითად, პირველი ერთი (ღმერთი) ნეოპლატონიკოსებთან, რომელიც მთელი სინამდვილის საფუძველია, მიეკუთვნება თვით ამ რეალობას. მაშინ, როცა გრიგოლ ნაზიანზელის მიერ გაგებულ ერთი სამყაროს გარეთაა, ტრანსცენდენტურია [10, გვ. 157-158].

გ. მაიოროვი საინტერესო შედარებას აკეთებს, კერძოდ: თუკი ნეოპლატონიკოსებთან ერთისგან გადმოღვრილი სინათლე არის სამყაროს შიგნიდან მომდინარე, გრიგოლ ნაზიანზელთან – ეს სინათლე იმქვეყნიურია; ნეოპლატონიკოსების ერთი აღემატება გონებას, რის გამოც გონება უძლურია გამოხატოს იგი, „სადაც მთავრდება გონება, იქ იწყება სრული მდუმარება, უსიტყვობა“ [იქვე, გვ. 158].

გრიგოლ ნაზიანზელის მსოფლმხედველობასთან არეოპაგიტული მოძღვრების მიმართების თვალსაზრისით საინტერესოა გ. ფლოროვსკის ნაშრომის ის ადგილი, სადაც საუბარია ადამიანური ცხოვრების არსსა და მიზანზე, რაც გულისხმობს ღვთაებასთან ნამდვილ გაერთიანებას – „გაღმრთობას“. ეს შესაძლებელია არა იმდენად ადამიანში არსებული „მბრძანებლობის“ ღვთაებასთან მსგავსობით, არამედ „ღმერთის ადამიანურობის“ მეშვეობით [12].

გრიგოლ ნაზიანზელის მიხედვით, ღმერთი დაუბადებელია, უსაწყისოა, უცვლელია, უკვდავია. ღმერთი რახან უსხეულოა ის არ გამოხატავს და არ მოიცავს არსებებს, ისევე როგორც სიტყვა არ მოიცავს არსებებს [7, 28-ე სიტყვა].

გრიგოლ ნაზიანზელი ღმერთის მიმართ უფრო მართებულად მიიჩნევს იმის ჩვენებას თუ რა არ არის ის, ვიდრე რა არის, „რადგანაც ყველა ხედავს, რომ გაცილებით ადვილია ის, რაც არსებობს იმის საშუალებით ავხსნათ ის, რაც არ არის ის, ვიდრე გამოვრიცხოთ, რაც ის არ არის და ამ გზით ვაჩვენოთ რა არის ის“ [იქვე].

მას შემდეგ, რაც გაირკვევა, რომ ღმერთი უსხეულოა, გრიგოლ ნაზიანზელი განსჯის საგნად იხდის საკითხს ღმერთის სადმე ან არსად მყოფაზე. შეიძლება ითქვას, რომ გრიგოლ ნაზიანზელის მსჯელობები და დასკვნები განსახილველ საკითხზე ნეოპლატონიზმის, კერძოდ, პლოტინეს ფილოსოფიას მიყვება და მისი ავტორის ფილოსოფიურ მსოფლმხედველობასთან სიახლოვის მაჩვენებელია [11, V ენადა, მე-5 წიგნი, § 8,9].

აქ უფრო მნიშვნელოვანია ნაზიანზელის თვალსაზრისთან არეოპაგიტული მოძღვრების სიახლოვე. ზეციურ იერარქიაში ფსევდო-დიონისე აღნიშნავს, რომ ღმერთის გამოსახატავად ადამიანის სიტყვა და გონება უძლურია, ამიტომაც მის შესახებ უკეთესია ითქვას, თუ რა არ არის ის, ვიდრე ის – თუ რა არის ის: „...შეუსაზღვრებელ და განუზომელ და დაუტევნელ უწოდდენ მას, რომელთაგან არა რა იგი არს, არამედ რა იგი არა არს, ესოდენ მოესწავების, რომელი ესე უსაკუთრეს მგონიეს მისთვის“ [3, გვ. 106].

უფრო ადრე, მსგავსი აზრი გვხვდება პლოტინესთან. აქ, შეიძლება ითქვას, რომ ფსევდო-დიონისე არეოპაგელი თითქმის იმეორებს გრიგოლ ნაზიანზელის აზრს.

გრიგოლ ნაზიანზელის აზრით, თუკი ვიტყვით, რომ ღმერთი არსად არ არსებობს, შეიძლება ძალზე ცნობისმოყვარემ იკითხოს – მაშინ როგორღა არსებობს?

რადგანაც თუ რაიმე არ არსებობს, ის არსად არ არის; ხოლო ის, რაც არსად არ არის, საერთოდ არ არსებობს; თუკი ღმერთი სადმეა, მაშინ ის ან სამყაროშია, ან მასზე მაღლა.

თუკი ღმერთი სამყაროშია, მაშინ ის ან სადმეა ან ყველგან. თუკი სადმეა, მაშინ ის შემოსაზღვრული იქნება მცირე რაღაცით; თუკი ყველგან იქნება ღმერთი, მაშინ ის სიმრავლით (მრავალი რაღაცეებით) იქნება შემოსაზღვრული. ამ შემთხვევაში გამოდის, რომ ღმერთი, როგორც ყველაფრის მომცველი, ამ ყველაფრით შემოსაზღვრული იქნება. „ასე რომ მთლიანად ღმერთი მთელ სამყაროში იქნება შემოსაზღვრული და მასში არცერთი ადგილი არ დარჩება შემოუსაზღვრელი“ [7, 28-ე სიტყვა]. ეს არის სიძნელე, აღნიშნავს გრიგოლ ნაზიანზელი, თუკი დავუშვებთ, რომ ღმერთი არის სამყაროში.

ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ გრიგოლ ნაზიანზელი ამ ლოგიკური სიძნელის აღნიშვნის შემდეგ ღიად ტოვებს საკითხს და სხვა მიმართებით აგრძელებს მსჯელობას, კერძოდ სვამს კითხვას: სად იყო ადრე ღმერთი, ვიდრე სამყარო წარმოიშობოდა? აქაც სიძნელეებთან გვექნება საქმე, შენიშნავს ნაზიანზელი. თუკი ღმერთი სამყაროს მაღლაა, ნუთუ არ არის რაიმე, რომელიც გამოაცალკეებდა ღმერთს მაღლა [იქვე]. როგორ წარმოვიდგინოთ აღმატებული და ის, რაზეც აღმეტებულია, თუკი არ არსებობს ზღვარი, რომელიც საზღვარს დაუდებდა ერთსაც და მეორესაც? ან კიდევ აუცილებლად უნდა იყოს წრე, რომლითაც შემოსაზღვრული იქნებოდა სამყარო და ის, რაც სამყაროს ზევითაა? აქაც სიძნელესთან გვაქვს საქმე, აღნიშნავს ნაზიანზელი [იქვე].

აქვე გრიგოლ ნაზიანზელი შენიშნავს, რომ ღმერთი აუცილებლად შემოსაზღვრული იქნება, თუკი მას გონებით მიღწევადად მივიჩნევთ, რადგანაც ცნებაც შემოსაზღვრულობის სახეა [იქვე].

გრიგოლ ნაზიანზელი ღმერთის არსებობას, თუ შეიძლება ასე ითქვას, სამყაროში არსებული წესრიგისა და კანონზომიერებითაც ხსნის. სამყაროში, კერძოდ, დედამიწაზე არსებული ყურეები, ტყის სილამაზე, წყაროს წყლები, ქარი, ზღვა, მთები, ამდენი მრავალფეროვნება და ა.შ. საიდან ყველაფერი ეს? ამ კითხვაზე გონებას სხვა პასუხი არ გააჩნია, გარდა ღმერთის ნებისა.

გრიგოლ ნაზიანზელი შენიშნავს – თუ რატომ დაუთმო ამდენი დრო ღმერთზე მსჯელობას. მხოლოდ იმის გამო, რომ ერვინებინა „ადამიანური აზროვნებისთვის ღმერთი მიუღწეველია და ჩვენ მას მთელი სისრულით ვერ წარმოვიდგენთ“ [იქვე].

1) ღმერთის წვდომა. შუა საუკუნეების რელიგიურ-ფილოსოფიურ აზროვნებაში, ღმერთის დახასიათებისას ერთ-ერთი ძირითადი – ღმერთის წვდომის, ღმერთთან გაერთიანების საკითხია, რასაც მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია გრიგოლ ნაზიანზელის შემოქმედებაში.

მე-20 სიტყვას გრიგოლ ნაზიანზელი ღმერთთან ადამიანის მიმართებით იწყებს და აღნიშნავს, რომ უკეთესად მიაჩნია სხეულისა და სამყაროსგან ჩამოშორება, გრძნობების ჩაკეტვა და უკიდურესი აუცილებლობების გარეშე არ ჰქონდეს შეხება ადამიანთან; საკუთარ თავთან და ღმერთთან საუბრით, ხილულზე ამაღლებულად ცხოვრება, ყოველთვის წმინდა, მაცდურ შთაბეჭდილებებთან შეურეველი ღმერთის სახეების აღიარება იყო და განუხრელად წარმოადგენს ღმერთისა და ღვთაების დაუბნელებელ სარკეს, სინათლეს შესძინოს სინათლე, ნაკლებად ნათელს – შარავანდედი [7, 20-ე სიტყვა].

ყველაფერი ეს გრიგოლ ნაზიანზელის აღნიშვნით, საჭიროა ღმერთის წვდომისთვის. სხვანაირად შეუძლებელია შენ თავზე აიღო სულელებზე მზრუნველობა და მიეცე ღვთისმეტყველებას [იქვე].

დიდი საქმეების კეთებამდე გრიგოლ ნაზიანზელი უპირველესად აუცილებლად მიიჩნევს საკუთარი თავის განწმენდას და ამის შემდეგ წმიდასთან (ღმერთთან) საუბარს.

შემდეგ გრიგოლ ნაზიანზელი საუბრობს იმ სიძნელეებზე, რაც თან ახლავს ადამიანს სხეულებრივისგან განთავისუფლებისას და ამას თავს ვერ დააღწევს იგი, ვიდრე არ შეეშვება იმის განხილვას, რაც მის ძალებს აღემატება [7, 28-ე სიტყვა].

გრიგოლ ნაზიანზელი აღნიშნავს, რომ ყოველგვარი გონიერი ბუნება მიისწრაფვის ღმერთისა და პირველმიზეზისკენ, მაგრამ ვერ აღწევს მას ახლა განხილული მიზეზის გამო. ეს მიზეზი, როგორც ვნახეთ არის ის, რომ ადამიანი იმის განხილვას ცდილობს, რაც მის ძალებს აღემატება.

ადამიანი, გრიგოლ ნაზიანზელის აზრით, თითქოს წინასასიკვდილო ტანჯვაში იმყოფება და ვერ უძლებს ამ ტანჯვას, ეშვება ახალ მორევში, რათა მზერა მიაპყროს ხილულებს და ამისგან შექმნას რაღაც ღვთისმავგარი ან კიდევ ხილულის მშვენიერებასა და კეთილმოწყობისგან შეიმეცნოს ღმერთი, [ამისთვის] მხედველობა გამოიყენოს უხილავის სახელმძღვანელოდ, მაგრამ ხილულის შესანიშნაობაში მხედველობიდან არ დაკარგოს ღმერთი [იქვე].

გრიგოლ ნაზიანზელის აზრით, რომ ზემოაღნიშნული გაუგებრობების გამო ადამიანებმა, როგორც ღმერთს ისე დაუწყეს თაყვანისცემა: ზოგიერთმა – მზეს, ზოგიერთმა – მთვარეს, ზოგიერთმა ვარსკვლავებს, ზოგიერთმა თვით ცას თავის მნათობებით და სხვ.

ზოგიერთმა კი, მიწის, წყლის, ჰაერისა და ცეცხლის თაყვანისცემა დაიწყო, რადგანაც ისინი ყველასთვის საჭირო იყო და მათ გარეშე ადამიანის სიცოცხლე და ცხოვრება შეუძლებელია; ზოგიერთები ღმერთებად მიიჩნევდნენ თვით ადამიანების ნახატებს, ქანდაკებებს და წარმოდგინეთ მოიაზრებდნენ მკვლევლობის, სიმთვრალის, რისხვის და სხვა ღმერთებს. ამით, ეს ადამიანები თავისი ცოდვების გამართლებას ცდილობდნენ. ზოგიერთისთვის ღმერთები მიწაზე იყო, ზოგიერთისთვის – ქვესკნელში, ზოგიერთისთვის კი – ცაში [იქვე].

საქმე იქამდეც მივიდა, რომ ღმერთის სახელს უკავშირებდნენ ზღვის ურჩხულებს – ოთხფეხა მცოცავებს. მოკლედ, ამ თაყვანისცემაში ძნელი იყო იმის გაგება თუ რომელი იყო უფრო აღმატებული: თაყვანისმცემელი თუ რასაც თაყვანს სცემდნენ [იქვე].

ბოლოს გრიგოლ ნაზიანზელი კითხულობს თუ ვინ არის სამყაროში არსებული წესრიგის წყარო, მიზეზი? ის ხომ არა, ვინც შექმნა და არსად აქცია ისინი? ეს ხომ არ არის შემთხვევითი მომხდარი? რა თქმა უნდა არა და ეს სხვა არავინაა თუ არა ღმერთი [იქვე].

გრიგოლ ნაზიანზელის აღნიშვნით, არავის არ უნახავს ღმერთის ბუნება [იქვე]. აქ ერთგვარი არათანმიმდევრულობაა ნაზიანზელის აზრებში. სხვაგან იგი ამის შესაძლებლობებს უშვებს. საერთოდ, გრიგოლ ნაზიანზელის სიტყვებში, ღმერთისკენ ადამიანის მისწრაფება გამოკვეთილი არ არის და შორსაა ანტიკური ნეოპლატონიზმის (მაგ., პლოტინე) და ქრისტიანული ნეოპლატონიზმის (მაგ., ფსევდო-დიონისე არეოპაგელი) წარმომადგენელთა ამგვარი თვალსაზრისებისგან, რომლებიც ფილოსოფიურ-ინტელექტუალური ხასიათისაა.

2) ღმერთისა და მზის ანალოგია. გრიგოლ ნაზიანზელი ღმერთზე მსჯელობისას განიხილავს ციურ სინამდვილეს და როგორც დედამიწის, ისე ციური მოვლენების ახსნისთვის ბიბლიას მიმართავს [იქვე].

გრიგოლ ნაზიანზელი საუბრობს მზეზე, რომელიც სამყაროს ცენტრშია და მთვარეზე, მის მოძრაობაზე. იგი საგანგებოდ ჩერდება მზეზე, მსჯელობს მზის საოცარ თვისებებზე, რომ ის სხვა ვარსკვლავებისგან გამოირჩევა თავისი სინათლით, ის მშვენიერია, როგორც სასიძო; დიდი და სწრაფია, იგი სამყაროს ერთი ბოლოდან მეორემდე ათბობს ყველაფერს; ამასთან, ის ათბობს, მაგრამ თავისი უვნებელი კეთილშობილებითა და მოწესრიგებული მოძრაობით არ წვავს, ყველასთვის ღიაა და ყველაფერს მოიცავს. ერთი, არაჩვენიანი, შენიშნავს ნაზიანზელი, ამბობდა, რომ გრძნობადობაში მზე ისეთივეა, როგორც აზროვნებაში ღმერთი. „ისე როგორც ღმერთი გონებას, ისე მზე ანათებს მზერას“ [იქვე].

ღმერთისა და მზის ანალოგიის არეოპაგიტიული თვალსაზრისი, როგორც არეოპაგიტიული ფილოსოფიის განხილვისას ვნახეთ, საუკუნეების განმავლობაში, აზრთა სხვადასხვაობას იწვევდა. ეს იმის გამო, რომ ღმერთისა და მზის არეოპაგიტიული ანალოგიისას ღმერთისგან არსებათა წარმოშობის აუცილებლობაზეა საუბარი [3, გვ. 29-31]. შეიძლება ითქვას, რომ ღმერთისა და მზის არეოპაგიტიული ანალოგია აგრძელებს ნეოპლატონური, კერძოდ, პლოტინეს თვალსაზრისს და საკითხს უფრო ფილოსოფიური კუთხით წარმოაჩენს. რაც შეეხება გრიგოლ ნაზიანზელის პოზიციას ამ საკითხში. იგი აგრძელებს ქრისტიანულ ტრადიციას, რომლის მსგავსი გვხდება სხვადასხვა ღვთისმეტყველთან (მაგ., იოანე ოქროპირთან).

ღმერთისა და მზის ზემოაღნიშნული შედარებისას, გრიგოლ ნაზიანზელი სვამს კითხვას – რამ მოიყვანა პირველად მზე მოძრაობაში? რით ახერხებს მზე – ეს ნამდვილი მნიშვნელობით უძრავი, მარადიულ მოძრაობასა და ბრუნვას, როგორც ამას მართებულად უმღერიან პოეტები; როგორ ახერხებს შეუწყვეტელ მოძრაობასა, როგორ ქმნის დღეს და ღამეს, როგორ ხდება დღისა და ღამის მომატება და კლება, როგორ იცავს თანაბრობას ამ არათანაბრობაში? როგორ აწესრიგებს წელიწადის დროთა მიმართებას? [7, 28-ე სიტყვა].

გრიგოლ ნაზიანზელი აქ მზესა და მთვარეს შორის პარალელს მიმართავს. ერთი ბატონობს დღეზე (მზე), მეორე ღამეზე (მთვარე); ერთი მხეცებს ძალას მატებს, მეორე – ადამიანებს ძალას აღუდგენს მუშაობისთვის და ა.შ.

როგორც ვხედავთ, გრიგოლ ნაზიანზელი მზეზე და მის გამოვლინებებზე ლაპარაკობს, როგორც ციურ მოვლენებზე, რომელიც ღმერთის მიერ არის შექმნილი. ყველა ის კითხვა, რომელსაც სვამს ნაზიანზელი მზის მისამართით, პასუხად გულისხმობს ღმერთის ძალაუფლებას მზეზე.

## 2. სამების შესახებ

მართალია სამებაზე მოძღვრება ფილოსოფიური თვალსაზრისით ნაკლებ მნიშვნელოვანია, მაგრამ გრიგოლ ნაზიანზელის მსოფლმხედველობასა და არეოპაგიტიულ მოძღვრებას შორის რაიმე კავშირი თუ არსებობს, ასეთად ერთ-ერთი სწორედ სამების საკითხია.

ე. ჟილსონის აზრით, გრიგოლ ნაზიანზელის 45 სიტყვიდან ხუთში („ხუთი სიტყვა თეოლოგიის შესახებ“) გადმოცემულია სამების დოგმატი, რომელიც „ქრისტიანული თეოლოგიის ისტორიაში იქცა კლასიკურად და ცხადად გამოხატავენ იმ ინ-

ტელექტუალურ ატიმოსფეროს, რომელშიც ცხოვრობდნენ ქრისტიანები – ეპოქაში, როდესაც წარმოითქვა ეს ქადაგებანი“ [8, გვ.47].

ე. ჟილსონი აღნიშნავს, რომ გრიგოლ ნაზიანზელი თეოლოგიის პოზიციიდან აკრიტიკებს ფილოსოფიას. მაგრამ ეს სულაც არ ნიშნავს, რომ იგი უარს ამბობს ფილოსოფოსობაზე. პირიქით, ის ითხოვს, რომ იკამათონ სამყაროზე, მატერიაზე, არსებულებზე, სიკეთეზე, ბოროტებაზე და ა.შ. [იქვე, გვ. 48]. მაგრამ ყველაფერი ეს, ამის განსჯა გრიგოლ ნაზიანზელის თანახმად, უნდა გაკეთდეს ზომიერად, საღვთო წერილის მიხედვით.

ა. ლოსევის აზრით, ნიკეა-კონსტანტინეპოლის სიმბოლოშიც კი გაურკვეველი ხდება სამების იპოსტასების ზეარსებითობა და ზეშემეცნებადობა; კაპადოკიელები მუდამ ხაზს უსვამდნენ ღვთაების ზეარსებითობას, შეუმეცნებადობას, ადამიანური შემეცნებისა და აზროვნებისთვის მიუღწევლობას და ა.შ. [9, გვ. 58]. ამას ფილოსოფიისა და თეოლოგიის ისტორიაში აპაფოტიზმი ეწოდება. კაპადოკიელებთან ეს აპოფოტიზმი მხოლოდ პირველ იპოსტასს (მამალმერთს) უკავშირდება.

ტრინიტარული საკითხის სრული სიცხადისთვის აუცილებელი იყო ამ აპოფოტიზმის გავრცელება დანარჩენ ორ იპოსტასზეც, რადგანაც ყოველი მათგანი გაგებულ და განმარტებული იყო, როგორც ნამდვილი ღმერთი ამ სიტყვის ნამდვილი და ერთპიროვნული მნიშვნელობით [იქვე, გვ. 59].

ეს საკითხი კონსტანტინეპოლის კრებაზე გადაწყდა, მაგრამ საქმე ამის იქით აღარ წასულა.

ამ საკითხში, ა. ლოსევის აზრით, სრული სიცხადე შეიტანა ფსევდო-დიონისე არეოპაგელმა ნაშრომში – „საიდუმლოდ ღმრთის-მეტყუელებისათვის“, რომელშიც მხოლოდ იმაზეა საუბარი – თუ რა არ არის ღმერთი. ამით კი, არეოპაგიტული აპოფოტიზმი ვრცელდება არა მხოლოდ პირველ იპოსტასზე, არამედ დანარჩენ ორზეც [იქვე]. ეს ზეარსებითი, ზეყოფიერი და ზეშემეცნებელი ღმერთი, არეოპაგიტისაში, მულავნდება თავის გამოვლინებებსა და გამომდინარეობებში. სწორედ ზეარსებულ გამოვლინებაში უნდა გავიგოთ სამივე იპოსტასი. „ყველანი ისინი – ზეარსებულნი, ზემოაზრებადი და ზეშემეცნებელნი არიან“ . ზეარსებული გამოვლინებისას პირველ იპოსტასს ვიმეცნებთ, როგორც ერთიანს, საწყისსა და წყაროს, მეორეს – როგორც დაყოფილ სიმრავლეს, ხოლო მესამეს – როგორც მადლიან გამოსვლას [იქვე].

ა. ლოსევის აზრით, სამების კაპადოკიური თეორია არის ანტიკური ნეოპლატონიზმის სამი იპოსტასის დიალექტიკა, ემანაციის, ან იერარქიული სუბორდინაციის გამოკლებით.

ა. ლოსევის ამ შენიშვნებს სიცხადე შეაქვს აღნიშნულ საკითხში გრიგოლ ნაზიანზელის მსოფლმხედველობასა და არეოპაგიტულ მოძღვრებას შორის მიმართებაში.

გრიგოლ ნაზიანზელი მე-20 სიტყვაში სამებაზე საუბარს იწყებს იმით, რომ სამების წევრების – სამი იპოსტასის მეშვეობით გვთავაზობს ღმერთის შესახებ, როგორც თვითონ შენიშნავს – მოკლე მოძღვრებას. იგი აღნიშნავს, რომ ჩვენ ქედს ვიზრით მამალმერთის, ძელმერთისა და სულიწმიდას მიმართ. არ ვურევთ ერთმანეთში სამ იპოსტასს, რათა სავლეს აღტყინებაში არ აღმოვჩნდეთ; რომ ერთი არ იყოფა სამზე (სამ არსებაზე) – ერთმანეთისგან განსხვავებაზე და ერთმანეთისთვის უცხოზე, რათა არ მივიდეთ არიანელთა უგუნურებამდე.

გრიგოლ ნაზიანზელი თავისი აზრის განსამტკიცებლად საუბრობს „შუაგულზე“ და აღნიშნავს, რომ აქ მხედველობაში აქვს ჭეშმარიტება, რომელიც არის ერთი და რომელიც უარყოფს როგორც უადგილო და შეუსაბამო შერევას, ისე, და უფრო მეტადაც – ბრმა დაყოფას [7, 20-ე სიტყვა].

აღნიშნულიდან ცხადი ხდება, რომ გრიგოლ ნაზიანზელისთვის მიუღებელია სამების წევრების, როგორც უადგილო და შეუსაბამო გაერთიანება, ისე მათი ბრმა დაყოფა, რადგანაც „ერთ შემთხვევაში, მრავალღმერთიანობის შიშით ღმერთის ცნება შემცირებული სახით იქნება ერთ იპოსტასში და დარჩება მხოლოდ მისი შიშველი სახელი. ამით აღიარებული იქნება, რომ ერთი და იგივე არის მამაღმერთიც, ძეც და სულიწმიდაც; ამასთან, ამით ვასაბუთებთ არა იმდენად იმას, რომ ყველა ისინი – სამივე იპოსტასი არის ერთი, რამდენადაც იმას, რომ თითოეული მათგანი არაფერია, რადგანაც ერთმანეთში გადასვლითა და შენაცვლებით – აღარ იქნებიან ის, რაც ისინი თავისთავად არიან“ [იქვე].

მეორე შემთხვევაში, ესე იგი, ღვთაების სამ არსებად ბრმა დაყოფისას, სახეზე გვექნება ერთმანეთისთვის უცხო, არათანაბარი და დაცალკევებული, უსაწყისო, არათანადაქვემდებარებული, შეიძლება ითქვას, ღვთის საწინააღმდეგო არსებები და ა.შ. ამ დაყოფით ღვთაებას შემოვსაზღვრავთ ერთი თვისებით – დაუბადებელი, რითაც ისეთივე ბოროტებას ჩავდივართ, როგორც იპოსტებების უადგილო გაერთიანებით. მეტიც, სამი საწყისისა და სამი ღმერთის მეშვეობით გაერთიანებაზე მეტ უგუნურებას ჩავდივართ [იქვე].

გრიგოლ ნაზიანზელი ეძებს სწორედ იმ „შუაგულს“ (ოქროს შუაგულს?), რომელიც ერთარსება სამების დასახასიათებლად და შესაფასებლად ყველაზე მისაღები იქნება. იგი აღნიშნავს, რომ მამაღმერთს არ უნდა ჩამოვაცილოთ იმის თვისება რომ იყოს მამა, ძე-ს რომ ჰქონდეს ძე-ს თვისება. არ უნდა ჩამოვაცილოთ მამაღმერთს მამობის ღირსება, საწყისის და მშობლის ფუნქცია. სხვა შემთხვევაში ის – ძე-სა და სულიწმიდაში განჭვრეტილი ღვთაების მიზეზი კი არ იქნება, არამედ უფრო დაბალისა და შეუფერებლის საწყისი. ამიტომაც არაა საჭირო ერთი ღმერთის რწმენასთან ერთად, იქადაგო სამი იპოსტასი ანუ სამი სახე, ამასთან ყოველი მათგანი ღმერთის თვისებით [იქვე].

ჩემი რწმენით, აღნიშნავს გრიგოლ ნაზიანზელი, უნდა დავიცვათ ერთი ღმერთის რწმენა, როცა ძე-ცა და სულიწმიდაც მიეკუთვნებიან მიზეზს (მაგრამ არც შეკრებილი და არც შერეული სახით), როგორც ღვთაების მოძრაობასა და სურვილს, ისე არსის იგივეობის მიხედვით [იქვე].

გრიგოლ ნაზიანზელი, როცა მსჯელობს ღმერთზე, როგორც ერთზე, პლოტინეს ფილოსოფიისა და არეოპაგიტიული მოძღვრებისგან განსხვავებით, მასთან, ვერ ვხდებით იმის დამაჯერებელ დასაბუთებას – თუ რატომ არის ღმერთი ერთი. შეიძლება ითქვას, რომ ამ საკითხში, კაპადოკიელ მამებთან, კერძოდ, გრიგოლ ნაზიანზელთან შედარებით, არეოპაგიტიულ მოძღვრებაში ფილოსოფიური ტენდენციის არსებობა ეჭვგარეშეა.

გრიგოლ ნაზიანზელი აღნიშნავს, რომ თუკი დავუშვებთ სამი იპოსტასის რწმენას, ყოველგვარი შეფასებისა და შერწყმის გარეშე, რომელთა შედეგადაც იმაზე მეტია პატივისცემა, ვიდრე საჭიროა, ყველაფერი მოისპობა; როცა დაცული იქნება პიროვნული თვისებები, როცა მამაღმერთს წარმოვიდგენთ უსაწყისოდ და საწყისად (საწყისად, როგორც მიზეზს, როგორც წყაროს), ხოლო ძეღმერთს – სრულიად უსაწყისოდ, მაგრამ ამასთან, ყოველგვარის საწყისად [იქვე].

ღმერთ-სამებაზე, საწყისზე მსჯელობისას, გრიგოლ ნაზიანზელი, კატეგორიულად მოითხოვს დროის ფაქტორის გამორიცხვას, არ უნდა ვიგულისხმოთ რაიმე საშუალო დაბადებელსა და დაბადებულს შორის, ბუნება არ უნდა დავყოთ მარადიულად და დროში არსებულად. ამასთან, „თუკი დრო ძელმერთზე უფროსია, მაშინ უეჭველია, რომ მამალმერთი ძელმერთზე უფრო ადრე ყოფილა დროის მიზეზი“ [იქვე].

სხვა შემთხვევაში გრიგოლ ნაზიანზელი ხედავს წინააღმდეგობას, კერძოდ: როგორ შეიძლება დროის შემქმნელი იყოს ის (მამალმერთი), რომელიც თვითონ არის დროით განსაზღვრული? როგორ შეიძლება ყველასა და ყველაფრის მიზეზი იყოს ის (მამალმერთი), რომელზეც დრო ბატონობს? ასე, რომ მამალმერთი უსაწყისოა, რადგანაც არავისგან, მათ შორის, თავისი თავისგანაც კი, არა აქვს აღებული არსი, ყოფიერება<sup>1</sup>. აქ, მთარგმნელის შენიშვნაში მართებული კომენტარია გაკეთებული: ღმერთს თუ თავისთავიდან ექნებოდა ყოფიერება, მაშინ ღმერთი ორი გამოვიდოდა, რაც დაუშვებელია.

რაც შეეხება ძელმერთს, თუკი მის მიზეზად წარმოვიდგენთ მამალმერთს, ის უსაწყისოა (რადგანაც მისი საწყისი არის მამალმერთი, როგორც მიზეზი); თუკი ძელმერთს განვიხილავთ დროსთან მიმართებით, ის მაშინაც უსაწყისოა, რადგანაც დროის მეუფეს, გამგებელს არა აქვს საწყისი დროში [იქვე].

აქვე შეიძლება აღინიშნოს, რომ გრიგოლ ნაზიანზელის ახლა განხილულ თვალსაზრისებში ყოველთვის არ არის სიცხადე, კერძოდ: ნამდვილად არ ჩანს თუ რა გადაულახავი სიძნელეა სამი იპოსტასის აღიარების შემთხვევაში. პირველ რიგში ეს ეხება ცალ-ცალკე წარმოდგენილ სამების იპოსტასებს ყოველგვარი შერევისა და შეკრების გარეშე.

გრიგოლ ნაზიანზელი საუბრობს ღმერთზე, როგორც ყველაფრის დაბადაბელებზე, რომელიც არსებითად განსხვავდება ადამიანური დაბადებისგან. იგი აღნიშნავს, რომ ღმერთში სურვილი და მოქმედება ერთმანეთს ემთხვევა [იქვე]. აქედან, ცხადია, რომ სხვანაირად ქმნის ადამიანი და სხვანაირად ყველაფრის შემქმნელი – ღმერთი.

ღმერთი, გრიგოლ ნაზიანზელის აზრით, ადამიანისგან განსხვავებით, არსად, არსებულად აქცევს იმას, რაც ადრე არ არსებობდა. მე, განაგრძობს ნაზიანზელი, არ ვამბობ იმას, რომ მამალმერთისგან ძელმერთი წარმოიშვა, როგორც მასში – მამაში ადრე არსებული და შემდეგ გახდა არსებული; მე არ ვამბობ იმას, რომ ძელმერთი ადრე იყო არასრულყოფილი და შემდეგ გახდა სრულყოფილი.

გრიგოლ ნაზიანზელი აღნიშნავს, რომ ის ქადაგებს ღმერთის (მამის) დაუბადებლობაზე (არასოდეს დაუშვებს გონება, რომ ის ოდესმე არ არსებობდა), ამასთან, ქადაგებს, რომ ძელმერთი დაბადებულია. ასე რომ, ერთმანეთს ემთხვევა მამალმერთის არსი და მისგან მხოლოდშობილი არსებული და არა მის შემდეგ დაბადებული; განა დავუშვებთ ერთ საწყისზე წარმოდგენაში, საწყისს და აგრეთვე მიზეზს, შენიშნავს ნაზიანზელი.

გრიგოლ ნაზიანზელი ღვთაებრივი დაბადების არსის გასაგებად ასეთ მაგალითს მიმართავს: ადამიანი, რომელიც ყველაფრის დანახვას ცდილობს, მას მხედველობა უფუჭდება. არ უნდა ეცადო იმის გაგებას, რასაც ვერასოდეს გაიგებ. ღვთაებრივი დაბადების შესახებ ნუ ეცდები იცოდე ამ დაბადების სახეზე. „გაიგე, რომ სულიწ-

<sup>1</sup> იქვე.

მიდა მომდინარეობს მამალმერთისგან: ნუ გამოიჩენ ცნობისმოყვარეობას იცოდე, როგორ მომდინარეობს“ [იქვე].

როგორც ვხედავთ, როცა გრიგოლ ნაზიანზელი საუბრობს მამალმერთთან ძელმერთისა და სულიწმიდის მიმართებაზე, პირველ შემთხვევაში აღნიშნავს „დაბადებას“, მეორეში – „გამომდინარეობას“.

გრიგოლ ნაზიანზელი სამების საკითხს ეხება 25-ე სიტყვაშიც, სადაც ძირითადად განხილულია მე-20 სიტყვაში გამოთქმული აზრები. აქაც აღნიშნულია, რომ ღმერთი ბადებს ღვთაებრივად, და არა ადამიანურად, რადგანაც მისი არსი არ არის ადამიანური [იქვე, 25-ე სიტყვა].

აქვე ძელმერთისა და სულიწმიდის შესახებ აღნიშნავს, რომ ისინი უსაწყისონია არიან მიზეზთან (ე.ი. მამალმერთის მიმართ), რადგანაც ისე როგორც მზისგან სინათლე, ასევე ისინი ღმერთისგან არიან, მაგრამ არა მის შემდეგ [იქვე].

განვიხილოთ სამების საკითხი არეოპაგიტულ მოძღვრებაში. რომელიც განხილულია ტრაქტატებში – „სალმრთოთა სახელთათვის“ და „საიდუმლოდ ღმერთის-მეტყუელებისათვის“.

არეოპაგიტული ფილოსოფიის განხილვისას ვნახეთ, რომ აქ მთავარია მოძღვრება პირველ ერთზე, ღმერთზე და ყველა დანარჩენი საკითხი პირდაპირ თუ არა პირდაპირ მასთან არის კავშირში. ასეა სამების საკითხშიც. საყურადღებოა, რომ ამ წმინდა რელიგიურ საკითხს ფსევდო-დიონისე ეხება თავის შედარებით ფილოსოფიურ ნაშრომში – „სალმრთოთა სახელთათვის“ და ისიც მაშინ, როცა ახასიათებს პირველ ერთს, ღმერთს.

„სალმრთოთა სახელთათვის“ მე-2 თავში ფსევდო-დიონისე აღნიშნავს, რომ შეურევლად და შეურწყმელად (შდრ. ნაზიანზელი) იმყოფება პირველი ერთი, რომელიც არის ზეშთაარსებული და არის ზეშთაარსებით ღვთაებათა (ე.ი. სამების წევრთა – მ.მ.) წყარო. ღვთაებათა წყარო არის მამალმერთი და არა ძელმერთი და მთელ სინამდვილეზე ვრცელდება ღმერთის ბატონობა – „არამედ მხოლოდ ზეშთაარსებისა ღმრთეებისა წყარო არს მამად და არა არს მამად ძე, არცა ძე მამად არამედ სამარადისოდ სცავს თითოეული გუამი ღმერთ-მთავრობისა მრავალსაგალობელსა თვთებასა თვისისა სახელისასა კეთილად სიწმიდით და უცვალებელად“ [3, გვ.18]. აქ, როგორც ვხედავთ, ნათქვამია, რომ მთელი სინამდვილის მიზეზი და წყარო არის მამალმერთი და არავითარ შემთხვევაში ძელმერთი. ამ აღნიშვნით ფსევდი-დიონისე აგრძელებს ქრისტიანული მსოფლმხედველობის ტრადიციას აღნიშნულ საკითხში.

ა. ლოსევი, როგორც ვნახეთ, არეოპაგიტული მოძღვრების დამსახურებად მიიჩნევს სრული აპოფატიზმის თვასლაზრისის გატარებას და აგრეთვე, სამების იპოსტასების თანაბარძალოვნად, ზეშთააღმატებულად წარმოდგენას. მართლაცდა, „სალმრთოთა სახელთათვის“ მე-2 თავის §8-ში, სადაც აღნიშნულია, რომ ყოველი სალმრთო მამობა და ძეობა მომდინარეობს უზეშთაესი, ზეაღმატებული მამალმერთისა და ძელმერთის მეუფობისგან, „და მამად და ძე ყოველისა სალმრთოდსა მამობისა და ძეობისა ზეშთააღმატებულად აღმაღლებულ არიან“ [იქვე, გვ. 21].

თუკი ფსევდო-დიონისე ახლა განხილულ ადგილას საუბრობს მამალმერთისა და ძელმერთის, შეიძლება ითქვას, თანაბარძალოვან ზეშთააღმატებულობაზე, ამავე ტრაქტატში, ცოტა ქვემოთ წერს საერთოდ სამების ზეშთააღმატებულობაზე, „რამეთუ ყოვლად წმინდანი იგი და უმოხუცებულესნი ძალნი ნამდვილვე ზეშთა არიან

და რეცა თუ წინაბჭეთა არსებათა უზეშთაესისა სამეხისათა დამყარებულ არიან“ [იქვე, გვ. 63].

ეს იმის გამო, რომ განაგრძობს ფსევდო-დიონისე – მისაგან აქვთ არსი და ღვთაებრივი არსიც უდარესთა შორის თვით ყველაზე ცუდ („უდარესთა უდარესი“) არსებებს და უკანასკნელთა შორის უკანასკნელებს.

საინტერესოა, რომ ტრაქტატში – სამეხის საკითხის განხილვას ფსევდო-დიონისე იწყებს იმ თავით, რომლის სათაურიც არის „სალმრთო ნისლის შესახებ“ („ვიტარმედ რაჲ არს სალმრთოდ ნისლი“). დასაწყისშივე ფსევდო-დიონისე მიმართავს სამეხას – ღმერთს, როგორც უმაღლეს არსებას, უმაღლეს ერთსა და უმაღლეს სიკეთეს, როგორც ქრისტიანთა ღვთაებრივად ბრძენ ზედამხეველს და ა.შ. [იქვე, გვ. 224].

არეოპაგიტიკის ამ ადგილიდან ცხადი ხდება აღნიშნული საკითხის შეფასებისას ა. ლოსევის თვალსაზრისის მართებულობა, კერძოდ: აქ სამეხა წარმოდგენლია განუყოფლად, როგორც უმაღლესი არსება, უმაღლესი ღმერთი და უმაღლესი სიკეთე, რაზედაც მიუთითებს ა. ლოსევი და რასაც წინადადებულ ნაბიჯად მიიჩნევს კაპადოკიელი მამების ღვთისმეტყველებასთან შედარებით, სადაც ცხადად არ ჩანს სამი იპოსტასის ზეარსებითობა და ზემემეცნებადობა [9, გვ. 58].

ფსევდო-დიონისე ამავე ტრაქტატში საუბრობს ღმერთზე, რომლის შესახებ დადებითი ღვთისმეტყველება გვეუბნება, კერძოდ: იგი არის ღვთაებრივი და კეთილი ბუნების, არის ერთი, როგორც სამი („ერთარსება სამი“), იგი იწოდება მამად და ძედ, უსხეულო და განუყოფელია და ა.შ. [3, გვ. 226]. აქაც ცხადად ჩანს, რომ ფსევდო-დიონისესთან სამეხა ერთია, უმაღლესი არსება და უმაღლესი სიკეთეა; საკმარისია არეოპაგიტიკის ეს ადგილი შევადაროთ გრიგოლ ნაზიანზელის თვალსაზრისს აღნიშნულ საკითხში და ცხადად დავინახავთ განსხვავებას მათ შორის, რომელზედაც მიუთითებს ა. ლოსევი.

აღნიშნული ტრაქტატის დასასრულს ფსევდო-დიონისესთან, როგორც ამას ა. ლოსევი აღნიშნავს, სრულიად ზეიმობს აპოფატიზმი – ღმერთის აბსოლუტური ნეგაცია [9, გვ. 58]. ფსევდო-დიონისეს ეს სრული აპოფატიზმი ერთი მხრივ წინამდებარე ნაშრომში გამოყენებულია ღმერთის აბსოლუტური ნეგაციის განხილვისას, მეორე მხრივ კი – სამეხის საკითხში, კერძოდ, სწორედ ამგვარი აბსოლუტური ნეგაციით, სრული აპოფატიზმით არეოპაგიტიკული მოძღვრების ღმერთი-სამეხა განსხვავება კაპადოკიელთა, ჩვენ შემთხვევაში გრიგოლ ნაზიანზელის ღმერთი-სამეხისგან.

### 3. ეთიკის საკითხები

გრიგოლ ნაზიანზელის სიტყვებში გვხვდება საუბრები სიკეთის შესახებ. თუმცა, ამ სიტყვებში იგი უფრო პრაქტიკულ-რელიგიური ჩარჩოებით იფარგლება და საკითხს არ იხილავს ონტოლოგიური კუთხით, თუნდაც, როგორც ეს ბასილი დიდის მსოფლმხედველობაშია.

სიკეთესთან დაკავშირებული საკითხები უპირატესად განხილულია 25-ე სიტყვაში, რომლის დასაწყისში ნაზიანზელი საქებ სიტყვებს არ იშურებს ჭეშმარიტი ფილოსოფიისადმი და განსჯის საგნად იხდის კეთილშობილების ცნებას. აღნიშნავს, რომ მას მხედველობაში აქვს არა ბრბოს გაგებული კეთილშობილება. შორს ჩვენგან და ფილოსოფიისგან ისეთი კეთილშობილება, რომელიც სათავეს იღებს ზღაპრებსა და ყოყონობაში. პირიქით, აგრძელებს ნაზიანზელი და მას მხედველობაში აქვს კეთილშობილება, რომლის განმასხვავებელი ნიშნებია: ღვთისმოსავობა,

კეთილი ზნეობა და მისწრაფება პირველი სიკეთისკენ – ჩვენი საწყისისკენ [7, მე-20 სიტყვა].

გრიგოლ ნაზიანზელი ფუფუნებას, სიმდიდრესა და ძლევამოსილებას დიდ ბოროტებად თვლის და მათ უარსაყოფად მიიჩნევს, რადგანაც ფუფუნება პირველი ბოროტებათაგანია, სიმდიდრე – სიღარიბეს განაპირობებს, ხოლო ძლევამოსილება სხვათა უძლურებას [იქვე, 25-ე სიტყვა].

ამ კონტექსტში გრიგოლ ნაზიანზელი დადებითად მოიხსენიებს ფილოსოფიას, რომელიც თოკავს ემოციებს და გმობს სხეულებრივს, ებრძვის ხილულს და ბუნებრივი ძალების ყველა მედიდურობას, ყველა თვითნებობას, რომელიც მარადიულის წინააღმდეგაა მიმართული.

ამ გზაზე შემდგარი ფილოსოფია საჭიროდ არ თვლის განსაჯოს თუ რომელი სიბრძნე აირჩიოს: გარეგანი, რომელიც ჭეშმარიტების აჩრდილია თუ გარეგნულად შემგუებლური, მაგრამ შინაგანად ამაღლებული და ღმერთისკენ მიმავალი [იქვე].

გრიგოლ ნაზიანზელი ფილოსოფიისა და ფილოსოფოსებისადმი განსხვავებულ დამოკიდებულებას ამჟღავნებს და ეს სულაც არ მიუთითებს მისი მსოფლმხედველობის არათანმიმდევრულობაზე ამ საკითხში. იგი ამგვარი შეფასებისას სხვადასხვა სკოლის ფილოსოფოსებს გულისხმობს. მისთვის მისაღებია კინიკოსების პოზიცია, მიუღებელია პლატონი, ნაწილობრივ მისაღებია ნეოპლატონიკოსები და ა.შ.

ჰერონი, გრიგოლ ნაზიანზელის აზრით, ირჩევს მათ გზას (შინაგანად ამაღლებული და ღმერთისკენ მიმავალი) და სულაც არ უწევს ანგარიშს ბერძენ ფილოსოფოსებს, რომლებიც დიდ ყურადღებას უთმობდნენ სიტყვის სიღამაზეს. მისთვის უპირველესი არის ის, „გაიგოს, ჩვენი გზებიდან რომელია უპირველესი და სასარგებლო, როგორც მისთვის, ისე ნებისმიერი ქრისტიანისთვის, რადგანაც ის სულის ნიშნად ყველაზე სრულად და ბრძნულად თვლიდა იმას, რომ ყოველგვარ საქმეში, კერძოში მოცემული იყოს ზოგადი; იმიტომ, რომ ყოველ ჩვენთაგანს ყოფიერება მოცემული აქვს არა მხოლოდ თავის თავისთვის, არამედ სხვებისთვისაც, რომლებიც მისი ბუნებისანი არიან და გაჩენილი არიან ერთი შემოქმედის მიერ ერთი მიზნისთვის“ [იქვე].

გრიგოლ ნაზიანზელი ეხება სათნოების საკითხს და საუბრობს ტაძარში მისასვლელ გზაზე. მისი აღნიშვნით, არსებობს ცხოვრებისა და არჩევანის სხვადასხვა სახე და მათგან რომელიმე თუ ემსახურება რწმენას და რატომ ვუწოდებთ ჩვენ მათ გზებს. კითხვა ასეთია – ყველამ ამ გზაზე უნდა ვიაროთ თუ რომელიმე მათგანზე? რამდენიმე გზა შეიძლება არსებობდეს ან კიდევ უპირატესობა რომელ გზას უნდა მიენიჭოს?

გრიგოლ ნაზიანზელი სვამს კითხვას – რა იგულისხმება სიტყვაში, რომლის თანახმადაც გზა ერთია და ამასთან, ვიწრო? აქ იგულისხმება, სათნოებასთან მიმართება, რადგანაც ის არის ერთი, თუმცა მრავალ სახეებად იყოფა. ვიწროა იმ გაგებით, რომ ბევრისთვის გაუვალია. კერძოდ იმ მრავალრიცხოვანი მოწინააღმდეგეთათვის, ყველა იმათთვის, ვინც ბიწიერების გზით დადის. ეს ერთადერთი – სათნოების გზა არის მართებული, რომელიც ტაძართან მიგვიყვანს და აქ იმოწმებს პავლე მოციქულს – „ყველა განა მოციქულია? ყველა განა წინასწარმეტყველია? და ა.შ.“ (I კორინთელთა, 12:29) [იქვე, 27-ე სიტყვა].

გრიგოლ ნაზიანზელის ეს აზრი ასე უნდა გავიგოთ: არის საკითხები, რომლებიც პირდაპირ უნდა მივიღოთ და განსჯას არ ექვემდებარება. ჩვენ შემთხვევაში ეს ეხება სათნოების გზას, რომელიც ერთადერთია და ტაძრისკენ მივყავართ.

საინტერესო აზრი აქვს გამოთქმული გრიგოლ ნაზიანზელს განდეგილობაზე. იგი აღნიშნავს, რომ საკუთარი თვალით ჰყავს ნანახი უდაბნოში მცხოვრები განდეგილები. თავისთავად ეს მოვლენა მაღალი რანგის და მნიშვნელოვანია და აღემატება ადამიანურ ძალებს. მაგრამ ამასთან, ეს მოვლენა ჩაკეტილობით ხასიათდება და მოკლებულია სიყვარულის თვისებებს – გულლიაობასა და შემწყნარებლობას [იქვე]. სიყვარული კი, როგორც ცნობილია იყო და არის ერთი-ერთი პირველი სათნოებათაგანი. ამასთან, ნაზიანზელის აზრით, განდეგილობა საქმესთან დაშორებული ცხოვრებაა, რომლის შემოწმება და სხვა სახის ცხოვრებასთან შედარება შეუძლებელია.

შეიძლება ითქვას, რომ გრიგოლ ნაზიანზელისთვის მიუღებელია ასკეტიზმი და განდეგილობა. სამაგიეროდ, იგი აქებს საზოგადოებრივ ცხოვრებას, როცა ადამიანები ერთმანეთს უახლოვდებიან, ემსახურებიან სათნოებას და ავრცელებენ ამას სხვებზე, ახლოს მიდიან ღვთის სახლის მშენებლობასთან და ჩვენი გვარი (ადამთა მოდგმა), მას შემდეგ, რაც ცოდვებში ჩავარდნით დაკარგა თავისი სიკეთე, ჩვენთან შეერთებით და ჩვენდამი მომართვით, კვლავ გვევადრება [იქვე].

აქ შეიძლება ვისაუბროთ გრიგოლ ნაზიანზელის თვალსაზრისის სიახლოვეზე პლოტინეს ფილოსოფიასთან, ერთი მხრივ და, საკუთრივ, ნაზიანზელის თვალსაზრისიდან არეოპაგიტული მოძღვრების მომდინარეობაზე. როგორც ცნობილია, პლოტინე და ფსევდო-დიონისე შორს იყვნენ ასკეტიზმისგან და მათი მსოფლმხედველობა ამ მიმართებით ფილოსოფიურ-ინტელექტუალური ხასიათის იყო, რადგანაც როგორც პლოტინე, ისე ფსევდო-დიონისე ღვთის მისტიკური ჭვრეტის გზაზე, უარყოფდნენ ასკეტიზმს.

დღევანდელი გადასახედიდან ყურადღებას იმსახურებს გრიგოლ ნაზიანზელის ის თვალსაზრისი, რომლის თანახმადაც, თუკი ყველა საღი გონების მქონე დაკავებული იქნებოდა ლოგიკით, გეომეტრიით, ასტრონომიით და არ იქნებოდა სათნოება, ეს არავითარ სიკეთეს არ მოიტანდა. მაშინ ყველგან და ყველაფერში აუცილებლობით დაისადგურებდა უწესრიგობა და დაბნეულობა [იქვე].

აქ საყურადღებო არის ის, რომ IV საუკუნის ღვთისმეტყველი (გრიგოლ ნაზიანზელი) ფიქრობს, რომ მხოლოდ ასტრონომიის, გეომეტრიისა და ლოგიკის შესწავლით საქმეს არ ეშველება, თუკი სათნოება (ე.ი. ზნეობა) უგულვებელყოფილი იქნება. ეს შეხედულება ეხმაურება თანამედროვეობას და მასში, გარკვეული აზრით, შეიძლება ანტიისციენცისტური თვალსაზრისის ჩანასახი დავინახოთ.

ეთიკის საკითხებს გრიგოლ ნაზიანზელის შემოქმედებაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია. მაგრამ ამ საკითხში რაიმე სიახლოვე, ანტიკურ ნეოპლატონიზმთან და ქრისტიანულ ნეოპლატონიზმთან (ფსევდო-პდიონისე არეოპაგელი) არ შეინიშნება.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ კაპადოკიელ მამათაგან არეოპაგიტული მოძღვრებას ყველაზე ნაკლები შეხება აქვს გრიგოლ ნაზიანზელის შეხედულებებთან, თუმცა ზოგიერთ საკითხებში (ღმერთზე მოძღვრება, ღმერთის წვდომა, სამების შესახებ) შეიძლება ამოვიკითხოთ არეოპაგიტული მოძღვრების მხრიდან გრიგოლ ნაზიანზელის მსოფლმხედველობის განვითარება სპეკულატური თვალსაზრისით.

## გამოყენებული ლიტერატურა:

1. გრიგოლ ნაზიანზელის თხზულებათა შემცველ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა. ხელნაწერები აღწერა, შესავალი და საძიებელი დაერთო თამარ ბრეგაძემ. თბილისი, 1988
2. კ. კეკელიძე. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. თბ., 1980, I ტ.
3. პეტრე იბერიელი (ფსევდო-დიონისე არეოპაგელი) შრომები. გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაერთო სამსონ ენუქაშვილმა. თბილისი, 1961
4. ქრისტიანული ეკლესიის ისტორია. შეადგინა გვანცა კოპლატაძემ. მეოთხე გამოცემა. თბილისი, 2010
5. ს. ყაუხჩიშვილი. ბიზანტიური ლიტერატურის ისტორია. თბ., 1973, III ტ.
6. შუა საუკუნეების ფილოსოფიის ისტორიის პრობლემები. თბილისი 1981, I ნაწილი.
7. Григорий Богослов. Собрание творений в 2-х томах. Мн., Харвест, М., АСТ, 2000, 28-ე სიტყვა.
8. Э. Жильсон. Философия средние века. М., 2004.
9. А. Лосев. История античной эстетики. М., 1992, книга I.
10. Г. Майоров. Формирование средневековой философии. М., 1979.
11. Плотин. Эннеады. „Вера и Разум“, Харьков, 1998, V энеада, книга 5, §8,9.
12. Г. Флоровский. Святой Григорий Богослов  
[http://antology.rchgi.spb.ru/Gregory\\_ofNazianzus/research\\_1.htm](http://antology.rchgi.spb.ru/Gregory_ofNazianzus/research_1.htm).

Mikheil Makharadze

## Theory of Gregory of Nazianzus and the Areopagitical Doctrine

### Summary

Gregory of Nazianzus (329-390) occupies a special place among the theologians of the middle Ages. His multi-aspect activities are studied well enough though many aspects and issues need further analysis. Relation of the Areopagitical doctrine to the heritage of Gregory of Nazianzus is among these issues.

When certain crucial issues (theory of God, problem of Trinity, ethical problems, etc.) in theories of Gregory of Nazianzus and Pseudo-Dionysius the Areopagite are discussed, it becomes clear that there are certain points, which draw these thinkers close to each other, and there are issues, which draw them apart.

The foundations of differences between the world outlooks of Gregory of Nazianzus and Pseudo-Dionysius the Areopagite, relation of the world outlooks of these two thinkers to Neo-Platonism and other philosophical systems are shown in the work.